

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

Біла Н.М.

Львівський державний аграрний університет

ЄВГЕН ОЛЕСНИЦЬКИЙ – ОРГАНІЗАТОР ГОСПОДАРСЬКО-ЕКОНОМІЧНОГО ЖИТТЯ УКРАЇНЦІВ ГАЛИЧИНИ

Євген Олесницький – одна з найпомітніших постатей Східної Галичини кінця XIX – початку XX століття, відомий організатор політичного, культурно-освітнього та економічного життя українців краю, чия плідна діяльність останнім часом привертає увагу як істориків, так і економістів.

Народився Є.Олесницький 1860 року у селі Говелів Великий, Гусятинського повіту на Поділлі у сім'ї священника. Навчався у тернопільській польській гімназії, а згодом закінчив правознавчий факультет Львівського університету. У 1891 р. він переїжджає зі Львова до Стрия, де відкриває свою адвокатську канцелярію.

Активна громадська праця Є.Олесницького припадає на період, коли керівництво українським національним життям в Австро-Угорщині перейшло з рук українського духовенства до національної інтелектуальної еліти – молодих українських юристів-адвокатів.

Ставлячи за мету згуртування українців, піднесення їх національної самосвідомості, а також полегшення економічного становища, – суспільно-політичний, культурно-освітній та економічний рухи у Східній Галичині тісно перепліталися, охоплюючи своєю діяльністю широкі кола українців. У цей час у програми українських галицьких партій – радикальної, національно-демократичної та соціал-демократичної – включається постулат національної та державної незалежності як кінцевої мети українського національно-визвольного руху, а створення своїх українських інституцій розглядається як певний крок до цієї мети.

Потреба у власних, зокрема, економічних організаціях була викликана складним становищем українців у Галичині. Так, на Першому українському просвітньо-економічному конгресі, що відбувся 1909 р. у Львові й од-

ним з організаторів якого був Є.Олесницький, зазначалося, що “дві третини усього населення Східної Галичини становлять українці, але вони знаходяться в становищі національної меншості і, становлячи націю хліборобську, не забезпечені засобами свого існування – землею” [1].

Через неупорядковані аграрні відносини, роздробленість ґрунту, екстенсивне господарство не оплачувалася навіть вкладена в землю хліборобська праця. Неорганізований збут виробів сільського господарства, відсутність дешевого і доступного кредиту – все це кидало селянина у владу посередників і лихварів, а масові злидні змушували українців емігрувати в пошуках заробітку на чужину. Так, тільки до Америки з 1899 до 1909 р. виїхало 284 тис. 400 осіб [2].

Отже, вихід з такого складного становища передова українська громадськість бачила у національній самостійності, досягнути якої можна було шляхом політичної боротьби та “народної самодіяльності на всіх полях економічного та культурного життя” [3]. Саме в програмі найвпливовішої серед українців Галичини Української національно-демократичної партії (УНДП), активним діячем якої був Є.Олесницький, наголошувалося, що націонал-демократи прагнуть того, щоб український народ “в продукції, кредиті та торгівлі визволився від залежності і визиску з боку інших народів, і щоб мав у своїх руках потрібні средства продукції, передовсім землю, та розгорнув у себе свій власний промисел, торгівлю і кредит” [4]. Не остання роль у створенні українських економічних інституцій відводилася кооперації. УНДП, зокрема, зобов'язувала своїх членів організовувати кредитні кооперативи, залучати до цієї роботи “кожну спосібну одиницю”, переконувати селян в необхідності об'єднуватись повітовим кредитним установам у “Крайовому Союзі Кредитовому” як у центральній установі, а також товаристві “Дністер” [5].

У справі організації кооперативів у Східній Галичині, зокрема, Стрийщині, стали у пригоді звання Євгена Олесницького, який об'їздив Данію, Голландію, Німеччину, Чехію, де цікавився, головним чином, економікою та досвідом організації кооперативів. Особливого значення у кооперативному русі Є.Олесницький надавав створенню кредитних установ. Він розглядав кредитну спілку, як перший крок у формуванні українського коопе-

ративного сектора у Галичині, а надання кредиту – першочерговою справою в організації українськими селянами своїх господарств. Відсутність власних кооперативів змушувала заможні верстви українців вкладати свої заощадження у польські кредитні установи, національний склад яких був мішаний, а кредит не пристосований до потреб селянства. І в них не було справді українського кооперативного духу [6].

Один із перших суто українських кооперативів – “Каса Задаткова” – був організований Є.Олесницьким 1894 р. у Стрию. Він очолював цю касу вісімнадцять років і працював у ній на громадських засадах. До того ж, при закладанні каси і подальшому її функціонуванні Є.Олесницький вкладав багато своїх грошей [7]. З часом “Каса Задаткова” виросла в одну з найбільших міцних установ у Східній Галичині, яка надавала селянам кредит на придбання землі та різних знарядь праці. За користування кредитом кооператив стягував на свою користь відсоток, який був значно нижчим за відсоток, який встановлювали лихварі. Для селян така плата була прийнятною і реальною. А через вісім років після “Каси Задаткової” у 1902 р. за ініціативою Стрийського філіалу товариства “Просвіта”, який на той час очолював Є.Олесницький, утворюється ще одна кредитна установа – “Руський Народний Дім”, що розмістилася у великому новому будинку. До речі, коли у 1900 р. виникла проблема з фінансуванням будівництва споруди для кредитної установи, Є. Олесницький позичив 10.000 корон для цієї цілі під свою заставу [8]. Наведені факти, безумовно, свідчили про його відповідальність і безкорисливість. Не одне господарство, не одна українська селянська родина були врятовані організованими Є.Олесницьким кредитними установами.

Важливою подією в організації українського кооперативного руху в Галичині стало також утворення 1898 р. за участю Є.Олесницького “Крайового Союзу Кредитового” (КСК) у Львові. Метою союзу була організація серед українців кооперативів різних типів – споживчих, кредитних, збутових і надання їм допомоги. З 1904 р. організаційні й ревізійні функції КСК передаються новоутвореній керівній установі “Крайовому Союзу Ревізійному” (КСР). Його очолив відомий громадсько-політичний діяч К.Левицький, а Є.Олесницький став одним із членів Ради КСР. “Кредитовий Союз” залишився центральною касою для кооперативів і союзним організаційним об’єднанням

кредитної кооперації. Чисельність українських кредитних кооперативів у Східній Галичині з кожним роком зростала. Якщо у 1899 р. їх було 17, то вже у 1904 р. – 68, а 1908 – 168 [9] Протягом 15 років діяльності КСК кількість кредитних кооперативів зростає у 16 разів, а власних капіталів – у 58 разів [10].

Важливою заслугою Є.Олесницького була організація молочарської кооперації. Талановитий організатор, він на економічній нараді Стрийщини запропонував дрібним селянським господарствам підміських сіл спеціалізуватися на городництві, садівництві, молочарстві, виходячи з чималого попиту на їх продукцію, що забезпечувало би прибутковість селянським господарствам [11]. Саме ця нарада дала поштовх молочарській кооперації. Перша молочарська спілка виникла 1904 р. у селі Завадові біля Стрия. Створена у 1905 р. при Стрийській філії товариства "Просвіта" молочарська секція (очолив О.Нижанківський) виконувала функції центральної установи для сільських кооперативних молочарень. А у 1907 р. вона перетворюється у самостійний "Крайовий Союз Господарсько-Молочарський" (пізніше "Маслосоюз"). К.Левицький на просвітньо-економічному конгресі 1909 р. зазначав, що найбільше в організації цього союзу "заслужився" Є.Олесницький, що очолював на той час Стрийський відділ "Просвіти" [12]. Завдання "Крайового Союзу Господарсько-Молочарського" полягало в організації молочарських спілок, наданні їм технічної допомоги та знаходженні ринку збуту для їх продукції. Вже напередодні Першої світової війни союз досягнув значних успіхів. Він нараховував майже 100 дрібних молочарень, які виробляли 300 т масла щороку та мав 7 власних крамниць, в тому числі чотири у Львові і по одній у Стрию, Станіславі та Чернівцях [13]. Через крамниці велась торгівля продукцією союзу. Приклад Стрия сприяв поширенню кооперативного молочарства по всій Східній Галичині.

Розглядаючи діяльність Є.Олесницького по організації кооперативного руху, слід зазначити, що для нього ідея кооперації була не тільки економічною самоціллю, а й громадсько-виховною системою з підготовки своїх національних кадрів. Із співпраці з ним виросла нова генерація свідомих, талановитих громадських діячів. У своїх спогадах "Сторінки з мого життя" Є.Олесницький згадує активних учасників кооперативного руху з числа священиків, народних учителів і селян, які були залучені ним до

співпраці. Серед них – священники Олекса Бобикевич і Юліан Федусевич зі Стрия, Василь Давидяк з Тухлі, Василь Залозецький з Гірного, учителі гімназій – Кость Горбаль (вчитель Є.Олесницького з Тернопільської гімназії), Іван Вахнянин, а також селянські активісти – Андрій Берник з Лисятичів, Павло Рогульський з Голобутова та ін [14]. Від організаційної праці в читальнях, кооперативах, гуртках "Сільського Господаря" сільські організатори часом переходили на провідні посади у повіті.

Вагому роль в організаційній діяльності Є.Олесницького відіграла просвітньо-економічна робота серед селянства, що проводилась переважно через товариство "Просвіта", Стрийську філію якого він тривалий час очолював. У звіті товариства за 1904/05рр. зазначалося, що Стрийська філія була найдіяльнішою [15]. На просвітньо-економічних вічах, що проводились в основному у Стрию і збирали від 300 до 500 селян навколишніх сіл, виголошувалися реферати на економічну тематику, пропагувалася ідея кооперації. На них виступали Є.Олесницький, Л.Цегельський, Л.Горалевич, О.Гарасевич та ін. Часто після таких віч вони виїжджали на села, де виступали в читальнях перед селянами. Популяризація економічних знань сприяла піднесенню культури землеробства, залученню селянства до кооперації.

Успіхи у господарському житті українців Галичини дали можливість вже у вересні 1909 р. організувати і провести Є.Олесницькому Першу хліборобську виставку у Стрию. За вісім днів виставку відвідало 35 тис. осіб [16]. На неї приїхали й численні гості з Надніпрянської України, серед яких був "артільний батько" Микола Левитський. Він цікавився розвитком української кооперації в Галичині та організацією першої в ній сільськогосподарської артілі "Добробут" у Дулібах. Відмічаючи значення хліборобської виставки, Є.Олесницький у своїй промові на загальних зборах філій товариства "Сільський Господар" у 1910 р. зазначав, що вона "показала наглядно, що є у нас усі основи до успішного розвитку хліборобства і сполучених з ним заводів промислових, а рух аграрний, який зайшов в останні роки в Австрії, не міг не відгукнутися в нашій країні" [17].

Безумовним визнанням Є.Олесницького, як прекрасного організатора, було обрання його після проведення виставки головою хліборобської організації українців Галичини – "Сільського Господаря" (засноване 1899 р.) За

зміненим у 1909 р. статутом метою товариства було, зокрема: "дбати за піднесення добробуту українського народу шляхом поправи сільського господарства й домашніх промислів; заступати господарські й промислові інтереси українського населення перед властями й законодавством; закладати різні господарські і виробничі спілки; ширити між народом знання про всякі господарські справи" [18]. За час керівництва Є.Олесницького товариство значно посилило свою роботу. З 1910 р. Головна рада "Сільського Господаря" почала видавати тижневик "Господарська Часопись", а на допомогу селянам в організації господарств було випущено 27 брошур з серії "Бібліотека сільського господаря". Вже у 1912 р. товариство мало 90 філій та 1151 гурток, в яких налічувалося понад 26 тис. зареєстрованих членів [19].

Звіти "Сільського Господаря", численні обіжники і циркуляри свідчать про різнобічну діяльність товариства. Зокрема, його філії і гуртки мали дослідні поля, закупували добірне насіння й сільськогосподарські машини та реманент, який безкоштовно або за символічну плату передавали селянам у користування, дбали про утримання худоби, завезення нових порід тварин, організували бджільництво. Крім того, товариство скеровувало на фахове навчання до Чехії українську молодь віком 17-20 років [20]. Отже, цілком слушно Є.Олесницький відмічав, що: "Організація "Сільського Господаря" захопила загальне наше хліборобство і сама собою дає доказ своєї актуальності і потреби" [21].

Важливим у забезпеченні селянства всім необхідним для виробництва сільськогосподарської продукції було утворення 1911 р. Головною радою "Сільського Господаря" організації сільськогосподарської кооперації "Крайового Союзу Господарсько-Торговельних Спілок". Союз швидко зростав і торговельні спілки виникли у Бережанах, Рогатині, Бучачі, Жовкві, Золочеві, Бродах, Кам'янці Струмиловій, Радехові, Самборі, Тереховлі, Тернополі та ін. містечках та селах [22].

Заслугою Є.Олесницького в організації мережі сільськогосподарської кооперації було також створення 1911 р. у Львові центральної спілки "Крайового Союзу Спілок по Хову і Збуту Худоби", завданням якого було "опікуватися товариствами, допомагати їм у діловодстві та пошуках ринків збуту ху-

доби" [23]. Союз мав власну фабрику м'ясних виробів і у 1912 р. об'єднував 62 місцеві спілки та вивозив до Відня і в Чехію корів і свиней [24].

Отже, "Крайовий Союз Спілок по Хову і Збуту Худоби" разом з "Крайовим Союзом Господарсько-Молочарським", "Крайовим Союзом Господарсько-Торговельних Спілок" та товариством "Сільський Господар" сприяли налагодженню українського господарсько-економічного життя в Галичині.

Таким чином, діяльність Євгена Олесницького в організації господарсько-економічного життя українців Галичини полягала, як у створенні українських економічних Інституцій, так і у підготовці національних кадрів та пропаганді економічних знань серед селянства. Ця праця дала певні результати: кооперація разом з іншими товариствами організувала українські маси в націю, робила селянство економічно міцнішим, формувала українського господаря. На жаль, війна та передчасна смерть Є.Олесницького 1917 р. у Відні обірвали його плідну працю.

Література

1. Перший український просвітньо-економічний конгрес у Львові. 1909. Протоколи і реферати. – Львів: Просвіта, 1910. – С.600.
2. Бачинський Ю. Українська Імміграція в з'єднаних державах Америки Т.І. – Львів, 1914. – С.103.
3. Перший український просвітньо-економічний конгрес у Львові. 1909. Протоколи і реферати. – С.601.
4. Діло. – 1899. – Ч.281. – 16 (28) грудня.
5. Центральний державний історичний архів України (ЦДАУ) у Львові: Ф.372. – Оп.1. – Спр.14. – Арк.1
6. Витанович І. Історія українського кооперативного руху: Із праць історично-філософської секції НТШ. – Нью-Йорк: Товариство української кооперації, 1964. – С.138
7. Бачинський В. Народний трибун: Життя і праця д-ра Євгена Олесницького. – Львів, 1938. – С.20.
8. Львівська наукова бібліотека ім. В.Стефаника НАН України. Відділ рукописів. – Ф.І. /НТШ/. – Оп.2. – Спр.48. – Арк.2.
9. Перший український просвітньо-економічний конгрес у Львові. 1909. Протоколи і реферати. – С.562.

10. Історія кооперативного руху / Бабенко С.Г., Гелей С.Д. та ін. – Львів: Інститут українознавства НАНУ, 1995. – С.229.
11. Там само. – С.235.
12. Перший український просвітньо-економічний конгрес у Львові. 1909 Протоколи і реферати. – С.563.
13. Витанович І. Вказ. праця. – С.152.
14. Олесницький Є. Сторінки з мого життя (1890-1897). Львів: Діло, 1936. – С.12-21.
15. Звіт з діяльності Товариства "Просвіта" за час від 1 січня 1904 до 31 грудня 1905. – Львів: Просвіта, 1906. – С.23.
16. Яка має бути наша рільнича організація? Промова д-ра Євгена Олесницького на Загальних зборах філій Товариства господарського "Сільський Господар" в Станіславі. – Львів: Сільський Господар, 1910. – С.3.
17. Там само.
18. Витанович І. Вказ. праця. – С.153.
19. Мілянч А. З господарського минулого Стрийщини // Стрийщина: Історико-мемуарний збірник. Т.ІІ. – Нью-Йорк, 1990. – С. 300.
20. ЦДІАУ у Львові: Ф.302. – Оп.1. – Спр.34. – Арк.1,5,9,10,20,22.
21. Яка має бути наша рільнича організація? Промова д-ра Євгена Олесницького на Загальних зборах філій Товариства господарського "Сільський Господар" в Станіславі. – С.3.
22. Історія кооперативного руху / Бабенко С.Г., Гелей С.Д. та ін. – С.234.
23. Там само.
24. Мілянч А. Вказ. праця. – С.300.

*Білецький І.О.
Національний технічний університет
України "КПІ"*

ШАХИ – СПОРТ, МИСТЕЦТВО ТА НАУКА

Здавна точиться суперечка навколо тлумачення сутності шахів: чи то вони спорт, мистецтво або наука? Зараз, після прийняття шахів у родину олімпійських видів спорту, здається усі погодилися з тим, що феномен ша-